

Hammershus Birks Historie

HAMMERSHUS

AF

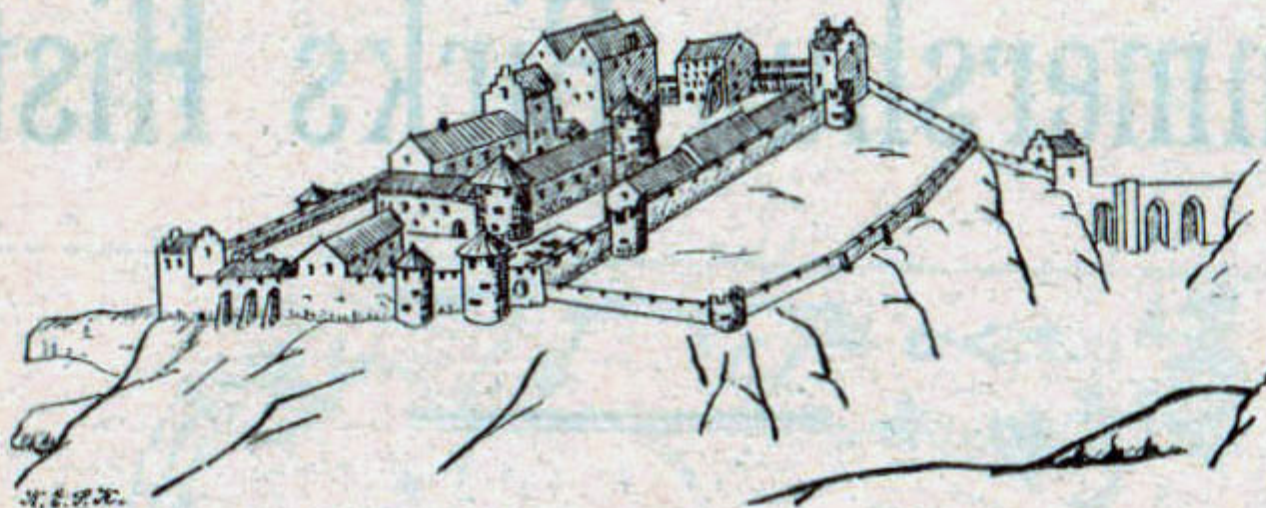
K. E. S. KOEFOED

SÆRTRYK TIL NORDBORNHOLM

OPLAG 4000 EKSPL.

GORNITZKAS BOGTRYKKERI, ALLINGE MCMXXXI

Sølvblankt Hav under Maaneskin
skærer sig sært i Klipppen ind,
Lys fra Sejler og Fiskerbaad
sitrer i Sø som Silketraad.

Vind i Trætop sagte suser,
dybt i Grotte Bølge bruser.
Flagermus og Natravns Flugt,
Ugleskrig dybt fra Dalens Slugt.

Grønblegt Lys over falden Mur
— forhen Kongssal og Jomfrubur —
Nordhimmels mat rødgyldne Skær
kalder til Live Fortids Færd.

Drøm bygger Tag paa Taarn og Tind
drager sit dunkle Slør for Sind
væver om Tanken sære Spind,
tager den i sit Rige ind.

Skygger sig blandt Mure sniger,
Munkes sagte Litanier,
Silkeraslen og Bægerklang,
fornemmes mellem Kordrengs Sang.

Vaabenklir og Skjoldebragen,
Sten fra Blide — Støn og Klagen,
Armbrøstbolt imod Harniskstaal,
Fjendeskarer med Fejdebaal.

Dag fra Øst bag Bjerg opstiger,
Skygger sig bag Mur bortsniger,
Tag og Tind for Lyset svinder,
bare Mure staa som Minder.

Svundne Seklers Strid fortøner,
Kamp forstummer — Tid forsoner;
Kongsmand, Bispknægt blidt nu sover
i den Fred, som Døden lover.

Den havde mest som haardest greb,
før Rettens Sværd man sleb og sleb
End Kamp om Ret gaar hid og did.
Fortids Strid værner Fremtids Id.

Nu er der Fred, hvor før man stred,
Stedet vidner, hvad før man led,
maner hver og en saa vide:
Vil man Fred, maa først man stride.

N

Hammershus Birk.

Hammershus Birk omfatter Købstæderne Allinge og Sandvig med tilhørende Markjorder, Proprietærgaarden Hammersholm, hvis Jorder oprindelig laa under Slotet, samt Hammeren og Slotslyngen med Fæstningen Hammershus.

Før dennes Tid udgjorde ovennævnte Omraade formodentlig en Del af nordre Herred og udskiltes siden som en direkte under Hammershus hørende Retskreds, kaldet „Hammershus Birk“.

Bornholms Grundfjæld kan betragtes som en stor Granitblok af en nogenlunde ensartet Masse. Geologerne skelner dog mellem fem Underarter af Granit nemlig: 1) stribet Granit, som udgør ca. $\frac{3}{4}$ af hele Massen, endvidere 2) Rønne-, 3) Svaneke-, 4) Vang- og 5) Hammergranit.

Hammergranitten indtager den nordligste Trekant af Bornholm, og Grænserne for dens Forekomst falder temmelig nøje sammen med Grænsen for Hammershus Birk, som saaledes ogsaa i geologisk Henseende er noget for sig selv.

I adskillige Aartusinder har Isbræen ligget højt over selv de højeste Højder og skuret sine Striber fra N. Ø. mod S. V. i Klippehal-

dene for derefter at lade det grovere Skurepulver synke ned i Dælene, medens det finere — Leret — der sank sidst, blev tilbage paa Højderne. Siden vaskede Havet den „tørre“- og den „vaade Ovn“ samt „Løvehovederne“ og andre underlige Formationer ud af Klippe- kysten.

Saadan dannedes Hammershus Birk saa nogenlunde i den Skikkelse, hvori vi nu forefinder det.

Med Isen kom de store Vandreblokke — „Slyngestenene“ — fra Nordøst, Stene af fremmede Granitsorter, hvoraf der endnu findes mange paa Hammeren og i Slotslyngen. („Studene“ i Sænebugten)

Om de første Dyr og Mennesker ogsaa kom den Vej fra til Bornholm efter Istidens Ophør, herom er de lærde uenige.

Nogle mener dette, andre at de kom sydfra. Maaske Nordbornholmerne kom fra Nord og de andre fra Syd.

Endnu i vore Dage kendes Forskel i Sprog, Karakter og Sind hos Beboerne af Nord- og Sydlandet, og denne Forskel har vel tidligere været mere udpræget, da Højlyngens uopdyrkede Stræknin-

ger hindrede Samkvemmet. Mere haard, tung og stridbar af Sinder Nordbornholmeren i Forhold til sin sydlige Landsmand. Denne Forskel kan dog ogsaa stamme fra de forskellige Naturforhold.

For de første Bornholmere har Fiskeriet sikkert været Hovednæringen, hvorfor de mere karrige Jordbundsforhold — men til Gengæld bedre Havneforhold — paa Nordlandet, dengang kan have ydet lige saa gode Levevilkaar her, som paa det mere frugtbare og smilende Sydbornholm.

Hvad de fundne Efterladenskaber fra de første Beboere angaar, staar Nordspidsen i hvert Fald ikke tilbage for det øvrige Bornholm. De gunstige Landingspladser ved Sandvig. Sæne og Salomons Kapel har sikkert været af væsentlig Betydning for saavel Fiskeriet som Vikingefærden.

Oltidsminder i Hammershus Birk.

I følge Amtmand Vedels: „Bornholms Oltidsminder“ fandtes der i Hammershus Birk et rigt Udvalg Oltidsminder

Allinge og Olsker Sogn havde paa Vedels Tid (1886) af Kæmpehøje: 23 uskadte, 26 beskadigede og 23 sløjfede — ialt 72. Østermarie havde 75, men ellers har de øvrige bornholmske Sogne betydelig færre.

Af Helleristninger nævnes dem paa Madsebakke og dem, der i sin

Tid bortsprængtes i Nærheden. Barnefoden (Bellafodinj) paa Hammeren omtales ogsaa. Den blev desværre siden bortsprængt, da Fyrvejen udvidedes. Ældre Folk i Sandvig husker den. Hertil kommer de nyopdagede ved Klintebakken Syd for Allinge. Endvidere er de nogle ca. 2 km Vest for Allinge ved Haslevejen, som Vedel ikke omtaler.

Ved Udløbet af Bækken tæt Nord for Allinge fandtes 1870 i en gammel Havstok af Strandsten og Sand en Plet af lys lerblandet Jord, som indeholdt et enægget Sværd 1,5 Tom. bredt med lige Ryg og tilbagebøjet Eg i Odden, samt 2 store og 3 mindre Lansespidses.

Kongevejstenen omtales af Thura 1735. En Periode derefter var den borte. 1876 genfandtes den i et Gærde ved 1 Sg. i Klemensker og blev saa opstillet paa Allinge Kirkegaard. Skriften danner en smuk Spiral og der staar: Brune og hans Brødre lode (Sten rejse) efter deres Fader Thorlak og deres Broder Esger.

Den stammer formentlig fra Hedsenskabet's Tid.

Paa Hjortebjerg paa Hammeren fandt man 1824 under Flyvesandet: 4 store Halsringe eller Haarringe og Stykker af 1 dito, 2 Haandlede-ringe, 9 Fingerringe, en stor brilleformet Fibula (Sikkerhedsnaal), 2 Celter (Økser), Stykker af 2 store Haarnaale, samt

et lille hult Metalstykke — alt af Bronze.

I en Tørvemose ved Hammershus fandt man ca. 1725 nogle Tusinde Sølvmonter med arabisk Indskrift; samledes af Vicekommandanten, men er siden forsvundne. (meddelt af den fangne Dr. Dippel).

En Kæmpehøj laa tæt Syd for Sandvig, ifølge Lærer Petersen, 10 Alen høj og 46 Alen bred. 1882 fandtes i denne en Stendynge og en stensat Kiste ca. 3 Alen lang i Øst-Vest $1\frac{1}{2}$ Al. bred og $1\frac{1}{2}$ Al. dyb. I den vestlige Ende fandtes Mennesketænder og en Dobbeltknap af Bronze, samt Levning af ubrændte Ben, en 13 Tom. lang Broncedolk med guldbelagt Fæsteknap, en oval Haandledsring af Guld $3\frac{1}{8}$ — $2\frac{1}{8}$ Tom. Vægt 9 Kvint. Et Stykke af en vreden Guldstang, Stykker af 3 Bronze-fibulaer.

Af Kæmpehøje nævnes ellers (ovennævnte vistnok iberegnet. „Samuelshøj“ benævnes baade som en Høj „sydøst for Sandvig“ og „nordvest for Allinge“.)

1. Ødelagt Høj — Samuels Høj (Byghøj)? Sydøst for Sandvig.
2. Ødelagt Høj — Vest for Allinge (Lehøj)?
3. Ødelagt Høj — Hestenshøj — lidt vestligere.
4. Sløjfet Høj tæt Syd for Sandvig (Gottahøj). Deri fundet en Guldring og en Broncedolk.
5. Baunehøj paa Nordenden af Hammeren.

6. Ødelagt Høj — Hanebjergshøj — nordøst for Hammersholm.

7. Ødelagt Stenhøj sydøst for samme Gaard

8. Høj kaldet Galgebakken Vest for samme Gaard.

9. Ødelagt lille Høj lidt nordvestligere.

10. Beskadiget Høj — Pengebakken — Nord for Hammershus.

Brandpletter.

(Jernalderbegravelse Ligbrænding)

1. Sydvest for Sandvig øst for den nordlige Ende af Hammersøen er der bemærket store Brandpletter. (Stedbetegnelsen forekommer mig noget modstridende)
2. Paa Hammeren lige overfor Nr. 1 er der ligeledes bemærket Brandpletter.

Bautasten.

1. Ved Stranden øst for Allinge staar en 2 Alen høj Sten i en Firkant af oprejste mindre Sten.
2. Paa Samuels Høj nordvest for Allinge har der ligget 2 lange Sten.
3. Paa en beskadiget Gravhøj Vest for Allinge laa en omfalden Sten. Nu (1886) er baade Sten og Høj borte.
4. Paa Kirkegaardsbjerget (lige overfor Galgebakken) har der været 4 staaende Sten. Den ene 4 Alen høj. Nu (1886) er de borte.
5. Ved Strandskrænt Vest for Hammersholm staar en 2 Alen høj,

Sten; en lignende, som har staaet der før, er nu borte.

6. Paa Slotslyngens Klipper sydøst for Hammershus staar en $2\frac{3}{4}$ Alen høj Sten.
7. Endelig kan jeg tilføje Jens Koefoeds Mindesten, der før stod i Havegærdet om Ejnar Jensens Hus i Sandvig. Før der — for godt 100 Aar siden — kom Huse paa dette Sted, maa Stenen have staaet frit her.

Røser

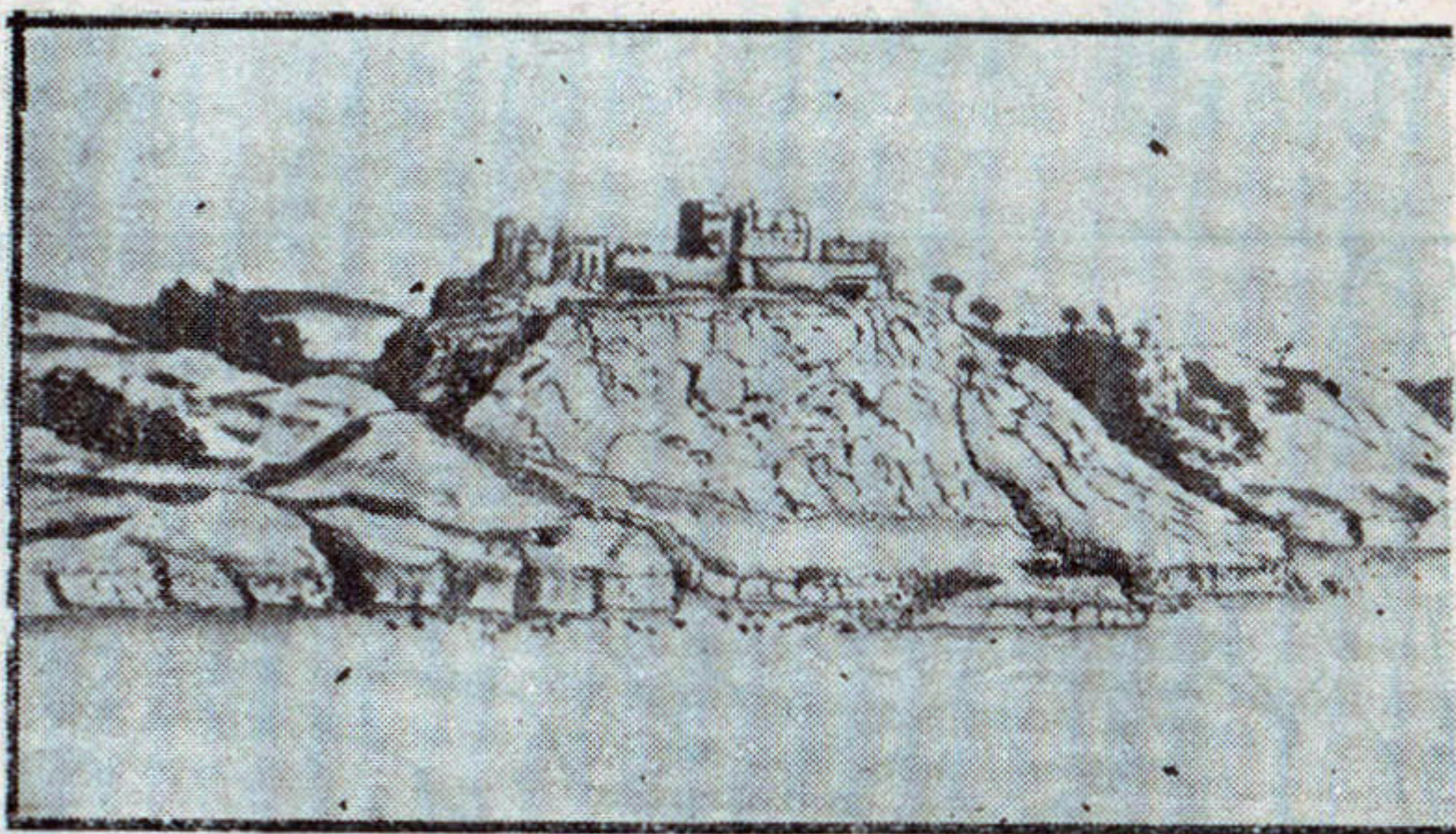
(smaa lave Gravhøje med skaalformet Bund af Stensætning. 3000 saadanne er paavist paa Bornholm. Indeholder Enkeltbegravelser fra Bronzealderen).

1. Adskillige Steder ved Stranden i Allinge Sogns Østspids.
2. To ved Stranden nordvest for Allinge.
3. Flere ødelagte sydøst for Hammersholm.
4. To Røser ved Stranden Nord for Hammershus.
5. Flere Røser ødelagdes ved Bygningen af Villa „Nøddebo“ ved Hammershus.

Paa Korsbjerget Syd for Sandvig i en 20 Alen bred ganske lav Kulle har Lærer Petersen undersøgt en Mængde Begravelser. Under Kullens Rand laa der baade paa Nordsiden og Sydsiden en tæt Række Brandpletter med brændte Ben. Noget nærmere mod Midten stod fire smaa Stenkasser fyldt med Ben og indeholdende Oldsager af Bronze. Tæt Nordøst for Midten fandtes 3 lange dækkede Stenkister i Øst-Vest 3 Alen lange, indeholdende et Menneskekranium og en Spydspids af Flint. I den sydlige Kiste fandtes en tilhuggen Flække og en meget smukt sleben Hulmejsel.

(Genstandene findes i Nationalmusæet A 5233—36).

Endvidere er der fundet talrige Stenredskaber i Egnen om Salomons Kapel, hvilket i Forbindelse med førnævnte Broncefund viser, at der her har været en Boplads saavel i Sten- som Bronzealderen.

Hammershus omkring 1660.

Æren af at have huset de bornholmske Konger, da Bornholm var et selvstændigt Kongedømme, tør Nordspidsen nok ikke tage sig nogen Ret til, og om nogen af de berømmelige, bornholmske Vikinger (Bue hin Digre, Vagn Aagesen o. fl.) boede her, kan intet meldes; det skulde da være, om en af dem havde sin Borg paa „Borregaard“ el. „Thuleborg“ nær Slotslyngen. Dannerkongens Jarler (Veset og hans Sønner, Egil Ragnarsøn kaldet Blodegil) residerede vel midt paa Øen (Gamleborg, Lilleborg).

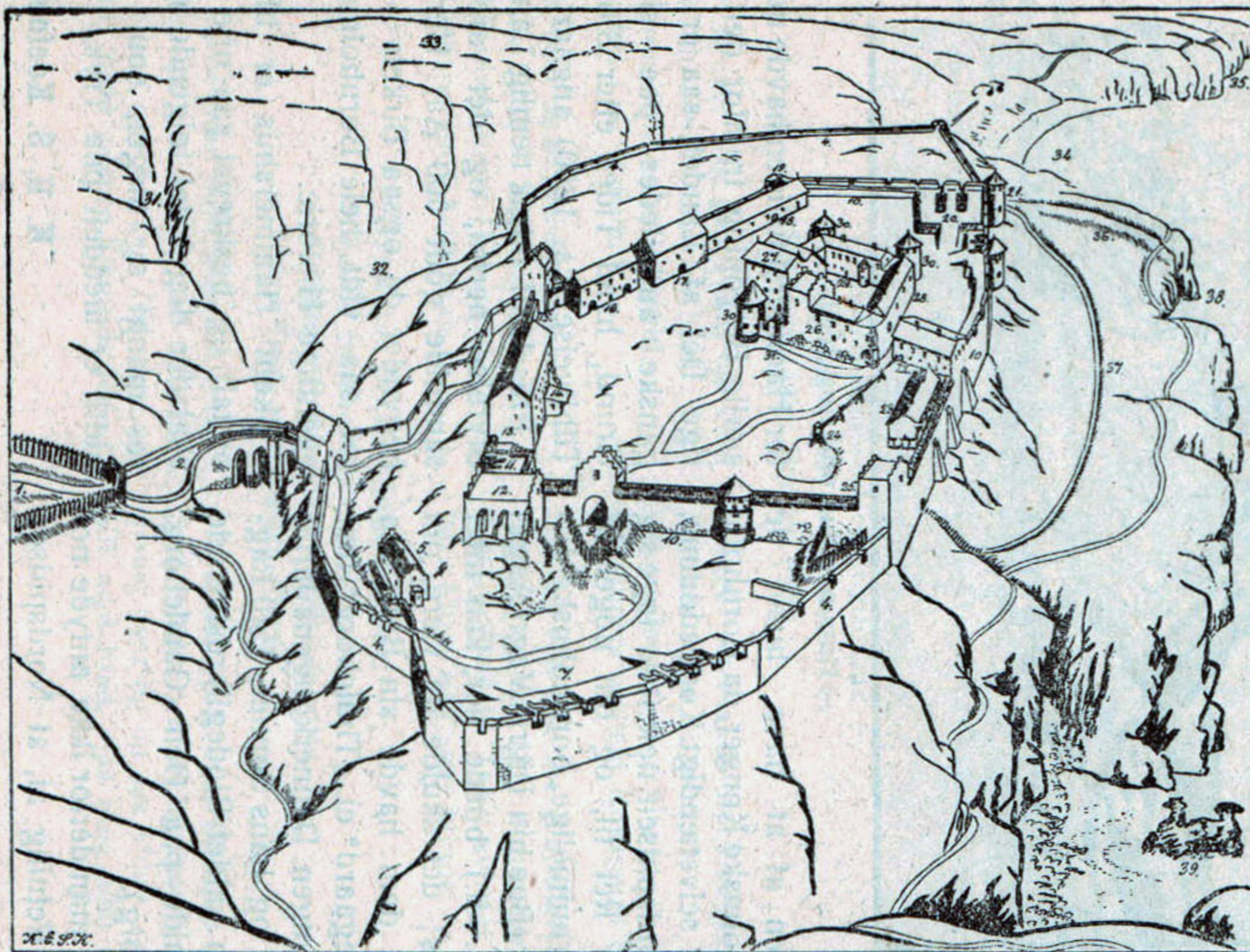
Tør man derfor ikke antyde noget i Retning af, at Nordspidsen

før Hammershustiden havde nogen særlig Betydning fremfor den øvrige Del af Landet, saa er man ganske anderledes paa sikker Grund, hvad Tiden efter Slottets Tilblivelse (ca. 1260) angaar.

Fra da af udgik nemlig Landets Styrelse herfra, og det varede i samfulde godt 500 Aar. Hermed begynder da ogsaa Birkets — ja for saa vidt hele Bornholms — egentlige Historie.

Skønt Hammershus er blevet omtalt og beskrevet saa ofte før, skal der dog i det følgende anføres mangt og meget, som ikke hidtil er meddelt paa Tryk.

K. E. S. Koefoed.

Plan over Hammershus, set fra Nord. (Rekonstruktion)

Plan over Hammershus.

1. Jordvolde med Palisader og Tømmerport.
2. Slotsbroen med Vindebro.
3. Porthus. Heri var en Smedie. Underneden Rum for Vindebroens Kontravægt.
4. Yderste Ringmur.
5. Tinghus for Hammershus Birketing.
6. Vanddam.
7. Østre og vestre Batteri („Plinten“)
8. Jordvold med Palisader og Tømmerport.
9. Porthus. Her boede Trompeteren, Tæt indenfor Porten findes et Kors i Klippen til Minde om en Kommandant (Fincke), der her faldt med Hesten og døde.
10. Fæstningsmuren m. „Galleri“ og Forsvarstaarne.
11. Batteriet „Katten“. Herunder Kød- og Flæskeskælder.
12. Smørhus. Bornholmerne ydede deres Skatter i Naturalier og navnlig Smør.
13. Magasinbygningen. Nederst Stude-stald, ovenover Kornlofter.
14. Vagtbygning.
15. „Blommestaarnet“. I Nærheden af dette var det, at Eleonora Kristine flygtede bort fra Slottet 1661.
16. Staldbygning.
17. Lade.
18. Kostald.
18. „Koborrerunddelen“.
19. Batteri anlagt ca. 1620. Under dette tidligere Udgang til Udfalds-graven (36).
21. „Rævetaarnet“.
22. Bryggeri og Bageri.
23. Vicekommandantens Bolig.
24. Vandkunsten. Vandet pumpedes fra en Brønd op i en Beholder og løb derfra gennem en Ledning til Bryghuset.
25. „Hundetaarnet“, Her sad fordum de dødsdømte Fanger. Udsigt til Slottets murede Galge ved Tyverenden. Ved Foden af Taarnet er Gennemgang gennem Muren: „Svenskehullet“. Udenfor denne en Jordvold, tidligere med Palisader.
26. Slotskirken Sct. Margrete Kapel, gotiske Krydshvælvinger i Loftet. Prædikestol og Alter mod Øst. — Vest for Kirken: Borgestuen. I 2det Stokværk; „Kongesalen“ m. smukt Flisegulv.
27. „Manteltaarnet“. Indvendig delt af en Tværmur i Øst—Vest. Fem Stokværk. Nederst Kældere. Derefter Skrivestue, Beboelsesrum og „den store Sal“ (Væggens Kalkpuds er endnu bevaret, Spor af Kamin og „Hemmelighed“). I 4. Stokværk „Rustkammeret“, hvor Eleonora Kristina sad fangen, da hun flygtede ud af Vinduet mod Øst. Over Rustkammeret laa „Vragkammeret“. Solur i Klippen tæt ved Taarnet.
28. Slottets Borgerstue. I 2. Stokv. Beboelsesrum. Her boede den svenske Kommandant Printzenskjold.
29. „Mantelgaarden“. Bygningen mod Syd: Lensmandens Bolig. Forne-den Køkken m.m. foroven Beboelse.
30. Forsvarstaarne bygget af Lybæk-kerne (1525—75).
31. Indgang til Manteltaarnet. Paradis-dalen.
32. Mølledalen m. Mølledammen og Vandmøllen.
33. „Slotslyngen“ m. „Troldehøj“.
34. Møllevigen.
35. Vang Fiskerleje.
36. Udfaldsgrav.
37. Forsvarsvold.
38. „Den tørre Ovn“.
39. „Løvehovederne“.

Hammershus.

Stedet, hvor Slottets Ruiner nu ligger og minder os om dets tidligere Magt og Vælde, synes af Naturforholdene ligefrem at være skabt til Anbringelsen af en uindtagelig Fæstning.

Alligevel er Hammershus blevet indtaget Gang paa Gang — ja, vistnok hver Gang, der er gjort et alvorligt Angreb derpaa. Denne Omstændighed behøver dog ikke at betyde, at Fæstningens Modstandskraft i og for sig var utilstrækkelig, men kan maaske snarere tjene som Bevis paa den evigtgyldige militære Sandhed, at selv det bedste Værn og Materiel er utilstrækkeligt, naar Personellet svigter.

Hvorvidt der før Hammershus her har ligget en ældre Borg, er meget usikkert. I saa Fald vilde det have været en Undtagelse fra den Regel, hvorefter samtlige andre kendte og sandsynlige Fortidsborge er anlagt et passende Stykke fra Kysten. Disse Borge tjente til Beskyttelse af Egnens Beboere, medens Hammershus først og fremmest tjente det mindre Formaal, at danne et sikkert Holdpunkt og Tilflugtssted for dets Bygherrer Biskopperne, og som et

Værn mod de danske Konger og muligvis tillige imod selve Bornholmerne. Nogen betydningsfuld Rolle i Bornholms Forsvar, har Hammershus derfor aldrig spillet. Alene den afsides Beliggenhed, gjorde Stedet mindre egnet hertil.

En Fæstning anlægges imidlertid efter samme Princip som det, hvorefter man anbringer en Lynafleder. Dennes Hovedformaal er at forhindre Lynnedslag d. v. s. neutralisere saadanne og dernæst, saafremt Lynet alligevel slaar ned, da at bevirke, at det sker gennem Lynaflederen. Ligesaa med en Fæstning. Dens Hovedformaal er at forhindre Angreb, og hvis dette ikke lykkes da at tvinge Angriberen til at erobre Fæstningen, hvis han skal naa sin Hensigt.

De — muligvis mange — Tilfælde, hvor Hovedformaalet er naaet, og de paatænkte Angreb altsaa er udeblevet, lader sig selvsagt langt vanskeligere paavise, end de Tilfælde, hvor Angrebene virkelig er udført; og man er da tilbøjelig til kun at regne med Udfaldet af disse, hvilket kan medføre en fejltagtig og uretfærdig Vurdering.

Var ikke Bisperne selv dygtige

Krigsherrer — og det var de vel i Reglen — saa havde de saadanne til Raadighed, og de har nok vidst, hvad de gjorde, da de med stor Bekostning i Aarene omkring 1260 opførte Fæstningen Hammershus, og denne har utvivlsomt, navnlig før Krudtet kom i Brug, haft en overordentlig stor Forsvarskraft.

Senere Tidens Udvikling har efterhaanden nedsat denne betydeligt for tilsidst ved Slutningen af 1600-Tallet at gøre den saa temmelig illusorisk.

Fæstningen lod sig da let indeslutte og bombardere fra de omgivende Højdedrag, og Undsætningsforsøg fra Søen var lette at afvise fra Land. I Erkendelsen heraf opgaves Hammershus 1684 som Fæstning, og Garnisonen flyttedes til det nybyggede Christiansø. Indtil 1743 anvendes Slottet som Fængsel, hvorefter det blev nedrevet. 1822 standsedes Ødelæggelsen, og Ruinerne blev fredede.

I de senere Aar er der under Musæumsinspektør Hauberg udført et omfattende Oprydnings- og Restaureringsarbejde for at bevare Resterne bedst muligt. Hans Søn Arkitekt Niels Hauberg har nu afløst Faderen og fortsætter Arbejdet paa Nationalmusæets Vegne.

Om Opførelsen af Hammershus findes følgende Sagn:

Først begyndte man at bygge paa „Gamleborgs“ Borgplads i Almindingen, men de »underjordiske« forstyrrede Arbejdet og rev hver Nat ned,

hvad Menneskene byggede om Dagen, hvorfor dette maatte opgives. Man forsøgte sig da et Sted i Vestermarie, men der gik det ligesaa. Saa besluttede man at lade 2 sammenhildede Hingste udvise Borgpladsen. Efter nogen Omflakken lagde disse sig til Hvile paa Slotsbjerget, hvor man saa tog fat at bygge, og her voksede saa til Gengæld Muren hver Nat ved de underjordiskes Hjælp saa hurtig, at man endog blev betænkelig ved det og søgte at udspejle disse Nattearbejder. Spejderne faldt imidlertid altid i Søvn og saa intet. En Vagtmand satte sig saa paa selve Muren, men ogsaa han faldt i Søvn, og næste Morgen var Muren vokset hele 3 Alen over og omkring ham, hvorved han blev levende indemuret.

Endnu den Dag i Dag lever blandt den stedlige Befolkning Forestilling om en indemuret Ridder paa Slottet. En i 1540 paatænkt Indemuring af Frimanden Peder Gagge ligger muligvis til Grund herfor.

Den ældste kendte Beskrivelse af Hammershus gives af Degnen Rasmus Raun i hans „Borringholms Krønike“ (1671), hvoraf følgende uddrages:

Slottet er byggt paa en saare høj Klippe og graa Hald paa det nordvestre Hjørne af Landet. Der er omkring dette Slot Mure og Volde meget stærke og tykke. Norden til Porten eller Indgangen dertil, hvorom er gjort en meget høj og tyk Vold med Palisader og dets Tilhør; og endog Slottet synes noget fortaldent udi sig selv, saa er det dog ikke at undre paa, eftersom der ikke udi lang Tid derpaa noget synderligt er renoveret, forbedret og bekostet. Haver her været udi forlumme Dage paa dette Slot herlige og skønne Sale, Kammerser og Herberger oven og neden, som er sig højlig at undre over, naar de af Mennesker beskues.

Er der og ved det nørre Hus en skøn Kirke inden udi med alt sit Tilbehør for Præsten og Degnen indviet. Der findes og udi underste Kælder paa Slottet en dejlig Kilde eller Brønd med skønt rindende Vand, som vælder op af den haarde Hald og Klippe(?) Er der og adskillige Fangetaarne for enhver; lige som hans Gerninger og Bedrifter ere, saa faar han og Herberge til. Findes der endnu neden for Slottet, hvor en anden Port haver været, men nu er ganske øde. Birketing ligger udenfor denne øde Port, hvor Allinge- og Sandvigbo comparerer, naar de Ting holde ville. Er her en meget skøn vidt begreben Slotsvang; giver god Grøde af sig, naar Gud vil vel-signere med Regn og Væde udi rette Tid.

Den vidtstrakte Hammershus Fæstning kan for en Oversigts Skyld deles i 3 Hovedafsnit:

I. Slotskernen,

der sikkert er den ældste Del af Slottet, bestaar af en oval Ringmur med et firkantet Taarn i den ene Ende (samme Grundrids som „Lilleborg“ i Almindingen). Langs den rundtgaende Mur er der siden i Tidens Løb indvendig opført Huse og udvendig Forsvarstaarn, alt eftersom den voksende Besætning og Tidernes Krav gjorde det fornødent.

II. Ringmuren

om Slotspladsen med den indbyggede Slotsport og et Hjørnetaarn (Blommetaarnet) og senere Tilføjelser af udvendige Forsvarstaarne el. Runddeler og indvendige langs Muren opførte Bygninger af forskellig Art.

III. Udenværkerne,

hvoraf der var 4, nemlig: ¹⁾ østen for Slotsbroen omsluttende den Plads, hvorpaa Hotel Hammershus nu ligger, antagelig bestaaende af en Jordvold med udvendig Stensætning og tilsluttende „Slotskroen“, hvor „Kroledet“ el. „Slotsledet“ aabnede Adgang til Slotsgrunden. ²⁾ østen og norden for Slottet bestaaende af en Kampestenmur fra Blommetaarnet til Slotsbroen og fra denne i en stor Bue langs Kørevejen og hen til Ringmurens nordvestlige Hjørne ved Hundetaarnet. ³⁾ udenfor Vestmuren bestaaende af en Jordvold i en Bue fra Hundetaarnet og hen for Rævetaarnet antagelig sammenhængende med „Udfaldsgraven“ ud for dette Taarn og „tørre Ovn“. ⁴⁾ udenfor Sydmuren bestaaende af en Mur langs Slotsbjergets stejle Klippesider i en stor Bue fra Blommetaarnet til Ringmurens sydvestlige Hjørne tæt ved Rævetaarnet. Den følgende Beskrivelse følger dog ikke ovennævnte Inddeling, men hver enkelt Bygning eller Anlæg omtales i den Rækkefølge, som de ved en Rundgang paa Slottet naturligt falder den besøgende i Øjne.

Slotskroen

var den første Bygning Slottet vedrørende, som den Mand, der før Aaret 1692 skulde til Slottet, traf paa. Dens nøjagtige Belligenhed kan ikke med Sikkerhed paa-vises, men ret langt fra, hvor den

nuværende Pensionatsbygning ligger, kan den ikke have ligget. Den nævnes ikke i Besigtigelsesforretninger, hvor Slottets tilhørende Bygninger omtales, hvorfor den maa have været i privat Eje og ligget udenfor selve Slotsgrunden. Den nedenfor anførte Udtog af Beretning ang. Ulfeldts Flugt viser dog, at den maa have ligget lige paa Grænsen og vistnok i selve det Udenværk, der omgav Skaggelfaldet foran Slotsbroen.

Ved Slotskroen førte „Kroledet“ eller „Slotsledet“ ind paa Slotsgrunden.

Indtil for ca. 50 Aar siden var der et Led midt foran Pensionatshuset. Den ene Ledstolpe staar endnu for Enden af Gærdet.

I Hammershus Lensregnskaber for Aar 1598—99 (Hans Lindenov den ældre) figurerer under „Smaaudgifter“ Udgiften til en „Aalesti“ i Dammen ved „Krohuset“.

I et Regnskabsbilag fra 1634 staar der: „Kendes jeg Hans Mauritsen Snedker boendes udi „Slodskroen“ at have bekommet af Slotskriveren for Arbejde i Arkeliehuset og Vagtstuen ... 2 Rdl. ...“

1639 fremgaar det ligeledes af et Regnskabsbilag, at Hans Mauritsen Snedker boende udi „Slodskrogen“ har lavet tvende Geværskabe i Østermarkkirke og Clemenskirke til at ophænge tvende Kompagniers Gevær udi efter kgl. Majestæts Befaling.

Da Svenskerne 1645 erobrede

Slottet, var der foruden Lensmandens (Holger Rosenkrans) Tjenere 56 gevorbene Knægte under Vagtmester Mortens Kommando og 2 Konstabler.

Soldaterne vilde ikke fægte, før de fik Penge, og da de fik Penge, tog de deres Gevær igen, men da var Fjenden tæt ved Slottet. Lensmandens Forhandling med sine Soldater foregik i Slotskroen.

Da Svenskerne i 1658 overgav Slottet til Jens Koefoed, førtes Forhandlingerne herom i „Huset, som ligger foran Slottet“, hvilket ogsaa maa have været dette Krohus.

I Adolf Fuchs's Beretning om Ulfeldts Flugt 1661 hedder det:

Med dette Arbejde (at komme ned ad Klipperne) tilbragte de den hele Nat, indtil Dagen gryede; men da der tillige faldt en stor Taage, betjente de sig heraf og klavrede saa godt de kunde ned ad Klippen, indtil de kom omtrent et Stenkast fra Slottet til et Krohus. Der tænkte de at begive sig ud fra den store Vej, paa det de ikke skulde blive trufne og kendte af nogen. De begav sig derfor til Skansen („die Landwehre“*), og fordi deres Lemmer var meget forknuste og forstødte, kunde de ikke stige derover, men begyndte at brække et Hul. Værten i Krohuset, som hørte Stenenes Raslen, løb ud af Døren for at se, hvad det var, men formedels den tykke Taage kunde han dog ikke kende dem; og fordi hans Svin laa lidet derfra i Hytten, mente han det var Tyve, og løb ind for at hente sin Flint. Krohuskonen mente det var Spøgelser og overtalte Manden til ikke at skyde. De slog altsaa Døren i og løb deres Vej. Hr. Greven, som

* Beretningen er skrevet paa tysk.

saa, at Folkene løb for dem, betjente sig heraf og kom ikke til Huset, men gik gennem Skansens Hække og saa videre til Stranden.

Under en Retssag for Hammershus Broting 1695 oplyses det, at Sergent paa Hammershus Leopoldus (var desuden Sadelmager og stammede fra Lybæk) brugte Slotskroen, hvor hans Datter Anne Marie betjente Soldater og andre, som kom dertil. Da Garnisonen 1684 flyttedes fra Hammershus til Christiansø, fulgte Leopoldus med, og hans Kone og Datter flyttede saa til Sandvig, hvor de drev Handel og Krohold. Siden forfaldt Krohuset, hvilket fremgaar af Tingprotokollen, ifølge hvilken der den 6. Juni 1692 fremstod højagtbare og vejfornemme Mand Seignor Claus Krøger af Rønne for Retten og lod opbyde Krohuset, der tilhørte forrige Amtsfuldmægtig Aug. Dechners Dødsbo, at den som sig det vil tilforhandle og derfor mest give, om de vilde sig angive. Huset er ganske forfaldent, staar øde og stjæles bort. Ingen af de tilstedeværende bød da lidet eller meget, uden Peder Michelsen, som derfor bød at ville give fire Rdl., om han det derfra maatte flytte.

Den 11. Juni samme Aar tiltales Peder Bugges Hustru for at have tilegnet sig et Stykke Flæsk, som hun havde fundet i en Grøft ved Slottet. Ifølge Vidneudsagnene havde hun angivet for Vicekommandantens Hustru velb. Fru Sy-

bille Blinch, at Per Michelsen skulde have Flæsket, naar han skulde flytte „Kroed“.

Efter dette maa man vel antage, at Krohuset ved denne Tid er nedrevet og flyttet andetsteds hen.

Den 14. Jan. 1709 opdagede Skildvagten paa „Katten“ paa Hammershus Fæstning, at Willum Hartvig m. fl. var i Færd med at rive Lyng paa Slotslyngen (Søn af Byfoged Hartvig Willumsen i Allinge, hos hvem den svenske Kvartermester, som Jens Koefoed dræbte Natten mellem den 8. og 9. Dec. 1658, paa det Tidspunkt opholdt sig). En Korporal og 2 Soldater anholdt dem og førte dem til Slottet. Willum Hartvigs Søn Hartvig Willumsen fulgte dog ikke med længere end til „Krugledet“. I samme Sag hedder det senere: „Soldaterne tog Læset til Slottet, og da de kom til Kruledet eller Slotsledet kaldet . . .“

1742 omtales en Mand: „Niels Andersen ved Kroledet“.

I en af de hyppige Processer angaaende Brugs- og Ejendomsretten til Slotslyngen indstævnes 1746 „Hans Nielsen ved Slottet“ og spørges, om han ikke har hørt, at hans Hus og den af ham brugte liden Bakkejord er paa den Plads, hvor i gammel Tid dette Ting (Hammershus Birketing) har været og kaldtes Hammershus Broting, og om hans Hus ikke ligger op til Slotsbroen og kaldes Krohuset?

Han svarede, at hans Jord ganske rigtig strækker sig 2—3 Favne

nær Slotsbroen, men han vidste intet om Brotinget og heller ikke, at hans Hus kaldtes Krohuset. Han havde dog hørt, at der tilforn var en liden Løkke, som siden blev forbedret og mere indlagt, beliggende blandt hans anden Jord, og at denne Løkke kaldtes „Kroløkken“.

Hans Nielsens Hus har sikkert ligget der, hvor Hotel Hammershus nu ligger, og hvor der før laa et mindre Avlsbrug, hvis Jorder var en Del af Slotslyngen. Anderledes forholder det sig med Stedet, hvor den nuværende Pensionatsbygning ligger, idet der her tidligere ogsaa var et lignende Avlsbrug, men dette og dets Jorder var en Parcel af Hammersholms Jorder.

Her har antagelig „Niels Andersen ved Kroledet“ boet 1742, paa et Tidspunkt, hvor Erindringen om Krohuset og Brotingshuset var noget udvisket, skønt dette sidste var i Brug saa sent som indtil ca. 1700.

Den tidligere brolagte Slotsvej, som inde fra Landet fra Sydøst førte til Slottet, løb gennem den østre Del af Slotslyngen forbi Ankermyre til den nuværende Finnedalsvej. Omtrent 100 m. nærmere Slottet løb den ned ad den lille, stejle „Majorabakkajn“ (ved „Majoralykjan“) langs Foden af „Møllebjerget“ til Slotskroen, hvor den gennem Kro- el. Slotsledet (oprindeligt antagelig en solid Tømmerport) førte ind i „Landværnet“,

som Adolph Fuchs 1661 betegner dette yderste Udenværk mod Landsiden.

Her var Slottets „Skaggelfald“, hvor kørende og ridende kunde efterlade deres Køretøjer og Heste under Besøg paa Slottet. (Tidligere fandtes mange saadanne Skaggelfald paa Bornholm navnlig i Nærheden af Militzens Eksercerpladser). Der, hvor „Hotel Hammershus“ nu ligger, laa formodentlig Slotsladegaardens Faarelade og muligvis oprindeligt selve „Slotsladegaarden“.

I en Besigtigelsesforretning af 1621 hedder det om Faareladen, at den laa udenfor Slottet og er klinet med Ler mellem Stolper. Den er 12 Stolperum lang, og Taget er af Langhalm og Marehalm. Den var tidligere nedfalden, men Henrik Brahe (1580–87) lod den genopbygge. 1627 anskaffes Tømmer til en „Buttenport“ („Buttenværk“ er lybsk og betyder Udenværk) oven paa „Starkendt“ (?) med Skydehuller, forneden beklædt med Deller (Brædder). Sandvigsmøden fik samtidig Betaling for „tvende Par Hængsler til den Port, som blev gjort mellem begge Volde“, I Sammenhæng hermed omtales „en anden Port, som skal rejses ved Svingelen (?) for den yderste Jordvold“. Det er muligvis de 2 Porte – en for hver Ende af Landværnet – der her er Tale om*). 1631: Nogle Stykker (Kanonner) staar i Volden, som forgangen Aar blev gjort, 1660 betales Knud Voldmester for 10000 Tørver, han skar til „den nyoprettede Ravelin neden Slotsporten“.

*) De fleste Oplysninger om Slottet er hentet fra Hammershus Lens Regnskaber (Rigsarkivet). Hvor dette ikke er Tilfældet, anføres Kilden.

Landværnets 2 Jordvolde sluttede formentlig ved Slotsbroen til dennes Sidemure. Af Porten, som stod her, kan der endnu paavises Spor i Brolægningen (Hauberg, Bornholmske Samlinger). Gennem denne Port kom man til Slotsbroen. Denne bæres af 2 svære Kampestenspiller, der ender i 2 Spidsbuer. Broen er bygget i en Bue for at undgaa en fjendtlig Beskydning paa langs ad denne og munder ud i Brotaarnet. Mellemrummet mellem dette og nærmeste Bropille er aabent for Vindebroen. Denne tilhører dog en fjern Fortid, idet Rummet herunder i hvert Fald efter Lybækkertiden (1525—75) var fyldt helt op i Højde med Brodækket, saaledes at dette dannede en fast Kørebane i hele Broens Længde. Denne Foranstaltning var formodentlig en Følge af Brotaarnets Ødelæggelse (ved Lybækkernes Indtagelse af Slottet 1520?) — Siden 1580 udviser Lensregnskaberne ingen Reparationer af denne Bygning, som utvivlsomt har ligget „øde“ en rum Tid forinden. Oprindelig var Broen betydelig lavere og havde en anden Form og Retning. Dens øverste Del var antagelig af Tømmer, som hvilede paa den nederste Del af de nuværende Bropiller (Hauberg).

Brotaarnets Bund laa ogsaa først betydelig lavere end nu og blev siden opfyldt. Ved Restaurationen 1897—99 blev Fylden fjernet, og man ser nu Rummet, hvori

Vindebroens Kontravægt har kunnet sænkes. (Er nu ligesom Aabningen mellem Taarnet og Broen dækket af en Plankebro). I Taarnets sydlige Side nærmest Broen findes et Rum, som Brovægteren formentlig har brugt og ved Siden heraf et mindre Rum, hvor der har været Smedie. Rester af Essen ses i det ene Hjørne, hvor der ved Udgravningen fandtes nogle Slagger. I Taarnets nordlige Side ses Spor af en Trappe, der har ført op i Taarnet. Ved Udgravningen og Fjernelsen af Fylden ved Foden af Taarnet fandtes flere „Armbrøstbolte“ (Jernpile) og „Haandsten“, der vidner om de første haardnakkede Kampe om Slottet. Under Broen i den østligste Bue laa i Slottets sidste Periode et Hus med Haver i Dalen paa begge Sider af Broen.

Ifølge Allinge Kirkebog døde 1737 en Kone, som boede under Slotsbroen.

Fra Brotaarnet gik en Mur langs de stejle Klippesider mod Sydvest til Blommetaarnet. Den er nu meget forfalden, men kan dog tydelig erkendes i hele dens Længde.

En anden Mur gik fra Brotaarnet mod Nordvest langs Kørebanelen og i en Bue udenom Slottets nordlige Side og hen til Ringmurens nordvestlige Hjørne ved Hundetaarnet. Paa det første Stykke er Muren nu omtrent forsvundet, medens den længere oppe er ret velbevaret.

1640 — „Den nederfaldne Mur uden for Porten at oprette.“